

ANTROPOLOGICZNE WEKTORY KULTURY

Słowa kluczowe: kultura, antropologia, życie, wiara, solidarność, braterstwo

Keywords: culture, anthropology, life, faith, solidarity, brotherhood

Schlüsselwörter: Kultur, Anthropologie, Leben, Glaube, Solidarität, Geschwisterlichkeit

Pielgrzymowanie ziemskie człowieka, tak w wymiarze jednostkowym, jak i wspólnotowym, rodzi wielorakie relacje. Ich dynamika z czasem dokonuje się w środowisku kultury. Przecież „do istoty człowieka należy to, że do prawdziwego i pełnego człowieczeństwa dochodzi on jedynie poprzez kulturę, to jest troskę o dobro i wartości natury”¹. Jednak termin ten, w całym bogactwie odniesień oraz interpretacji, nie jest zbyt jednoznaczny, trudno zatem podać jasną i akceptowaną w miarę powszechnie definicję.

Zapewne dlatego Sobór Watykański II podaje pewną formę opisową: „Słowem kultura w znaczeniu ogólnym określa się wszystko, za pomocą czego człowiek doskonali i rozwija różnorodne dary ducha i ciała, usiłuje dzięki poznaniu i pracy podporządkować swojej władzy świat, zaś przez postęp obyczajów i różnych instytucji czyni bardziej ludzkim życie społeczne zarówno w rodzinie, jak i w całej społeczności obywatelskiej, a na przestrzeni dziejów wyraża, przekazuje i zachowuje w swoich dziełach wielkie doświadczenia duchowe i pragnienia po to, by służyły rozwojowi wielu, a nawet całego rodzaju ludzkiego”².

Orędzie Ewangelii także wpisane jest w realizm kultury. Jednak jego wchodzenie w rzeczywistość, mimo uniwersalnego charakteru, rodzi pytania i wątpliwości (por. Dz 10,1-11.18). Pojawiające się trudności wymagają kultury rozmowy, dialogu i świadectwa, aby w konsekwencji zrodzić nową kulturę nowej i zarazem uniwersalnej wspólnoty wierzących, zharmonizowanej w różnorodności (por. Dz 15,1-35).

Dynamika kultury niesie w sobie bogactwo konotacji relacji zwrotnych. Jest to wielość sfer człowieka w różnorodności jego przejawów, tak indywidualnych, jak

---

* Bp prof. dr hab. Andrzej F. Dziuba – Wydział Teologiczny UKSW w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3845-5364>, e-mail: rezydencja@diecezja.lowicz.pl.

¹ KDK 53.

² KDK 53.

i społecznych. Przyjmując te wielorakie antropologiczne wektory, niniejszy tekst odniesie się do czterech szczególnie znaczących: życia, wiary, solidarności i braterstwa. Istnieje bowiem współcześnie pilna potrzeba zwracania na nie szczególnej uwagi, co mocno także podkreślają ostatni papieże, i dlatego ich nauczanie stanowić będzie podstawową bazę źródłową dla proponowanych analiz badawczych.

1. KULTURA DLA ŻYCIA

Papież Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* podkreśla konieczność kultury życia³, wskazując, że „życie człowieka pochodzi od Boga, jest Jego darem, Jego obrazem i odbiciem, udziałem w Jego ożywczym tchnieniu. Dlatego Bóg jest jedynym Panem tego życia: człowiek nie może nim rozporządzać”⁴. Zatem „posiada godność osoby; nie jest tylko czymś, ale kimś”⁵. Z tych norm wynikają najbardziej podstawowe imperatywy etyczne, a mianowicie nienaruszalność życia ludzkiego od poczęcia do naturalnej śmierci⁶ oraz obowiązek troski o nie (por. Rdz 4,10; 9,5-6; Wj 20,15)⁷. Tymczasem upowszechnia się „mentalność przeciw życiu”⁸, wręcz „kultura śmierci”⁹. To pełna dramatu terminologia Jana Pawła II wołająca o kulturę życia.

Już Sobór Watykański II uroczyście przypominał: „Gdziekolwiek więc chodzi o życie ludzkie, natura i kultura łączą się ze sobą jak najściślej”¹⁰. Nie można jednak zapominać o życiu biologicznym, „stanowi ono, w pewnym sensie, jego wartość «podstawową», ponieważ właśnie na życiu fizycznym opierają się i mogą rozwijać wszystkie inne wartości osoby ludzkiej”¹¹. Ten fenomen natury, a dla wierzących dar Stwórcy, jest wyzwaniem ku uznaniu jego wartości u siebie i u innych ludzi.

Szczególną rolę winni w tej trosce spełniać chrześcijanie – przez odnowę i dynamizowanie własnej kultury życia, zwłaszcza zaś przez „głoszenie, wysławianie i służenie

³ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1995, nr 7–8; Jan Paweł II, *List do Rodzin „Gratissimum sane”*, Città del Vaticano 1994, nr 13–14; Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Città del Vaticano 1979, nr 13–14.

⁴ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 39; por. nr 52–53; por. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku do rodzącego się życia ludzkiego i godności jego przekazywania „Donum vitae”*, Città del Vaticano 1987, nr 5.

⁵ KKK 357.

⁶ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 40–41; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*, Città del Vaticano 2016, nr 11, 96.

⁷ Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, Città del Vaticano 2020, nr 270; X. Thévenot, *Morale fondamentale, Notes de cours*, Paris 2007, s. 76–77.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Città del Vaticano 1982, nr 30.

⁹ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Città del Vaticano 1991, nr 39; Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 28, 50, 100

¹⁰ KDK 53.

¹¹ Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku do rodzącego się życia ludzkiego i godności jego przekazywania „Donum vitae”*, nr 4.

Ewangelii życia¹² oraz rozwój cywilizacji miłości i miłosierdzia¹³. Miłość należy uznać za najważniejszą wartość w strukturze bytu ludzkiego¹⁴. Pochylanie się nad tym zagadnieniem winno odpowiadać tym wartościom, które odnoszą się do integralnej wizji osoby ludzkiej, a więc każdego etapu jej życia. Niestety często współcześnie to zadanie przypisuje się tylko prawnikom i politykom. Oczywiście konieczne jest wołanie o takie stanowienie prawa, aby było ono zgodne z prawem naturalnym, szanowało godność osobową i służyło obronie oraz promocji życia każdego człowieka, bez względu m.in. na jego etap, wiek, stan zdrowia czy status społeczny¹⁵.

Współcześnie jednak kontestuje się uprawnienia do szerszego rozeznawania obrotów życia ludzkiego przed aborcją, manipulacjami na komórkach macierzystych czy wobec kary śmierci, a także w innych płaszczyznach życia, posługi społecznej czy badań naukowych. Tymczasem wiara powinna motywować do czynnego udziału w tych debatach publicznych. Odnosi się to także do sytuacji, gdy przykazanie Pana mówi „nie osądzaj” (por. Dz 7,27). Jest nim zmartwychwstały Jezus (por. Dz 5,31; 10,42; 17,31). Staje się tutaj jednak wyjątkowo często, zdaniem Jana Pawła II, wobec „obiektywnego «spisku przeciwko życiu», w którym zamieszane są także instytucje międzynarodowe¹⁶, w sposób jawny, a jeszcze częściej ukryty.

Wygłaszane opinie kierowane są bowiem także do tych, którzy nie głoszą takich samych poglądów i nie są gotowi zaangażować się w podejmowane działania. Mają oni jednak praktyczne możliwości działania na rzecz kultury życia w codzienności. Cenne są tutaj dialog i wspólne poszukiwania, jak wskazywał Jan Paweł II, „między wierzącymi i niewierzącymi, a także między wyznawcami różnych religii na temat podstawowych problemów etycznych związanych z ludzkim życiem¹⁷. Życie zawsze winno być szczególną płaszczyzną jedności międzyludzkiej.

W *Evangelium vitae* papież mówi wprost, i to z wielkim entuzjazmem oraz troską, o Ewangelii życia. Obecnie jest jakby wyjątkowy czas dla jej podjęcia i propagowania oraz życia jej przesłaniem. „Kościół jest bowiem świadomy, że «Ewangelia życia», przekazana mu przez Chrystusa, wzbudza żywy i poważny odzew w sercu każdego człowieka, tak wierzącego, jak i niewierzącego, ponieważ przerastając nieskończenie jego oczekiwania, zarazem w zadziwiający sposób współbrzmi z nim¹⁸. Więcej, kultura życia skłania, zwłaszcza w duchu przekazu biblijnego (por. Rdz 1,27; Ps 8,6), aby

¹² Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 28; por. nr 78–79; por. Jan Paweł II, *List apostolski „Novo millennio ineunte”*, Città del Vaticano 2000, nr 51.

¹³ Por. A.F. Dziuba, *Cywilizacja miłości w koncepcji Jana Pawła II*, Londyn 2005, s. 8–57; P. Warchoń, *Miłosierdzie w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 15(2020), s. 93–111; W. Surmiak, *Teologia czułości papieża Franciszka i jej dwudziestowieczne filozoficzno-teologiczne antecedensy*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 15(2020), s. 79–98.

¹⁴ Por. R. Coste, *Miłość, która zmienia świat. Teologia miłości*, Rzym–Lublin 1992, s. 129–131.

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 68–69; Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, Città del Vaticano 1988, nr 38; Jan Paweł II, *List do Młodych „Parati semper”*, Città del Vaticano 1985, nr 13.

¹⁶ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 17; por. A.F. Dziuba, *Kultura życia wobec kultury śmierci*, „Collectanea Theologica” 84:2014 nr 2, s. 95–102.

¹⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 27.

¹⁸ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 2.

„pielęgnować w nas samych i w innych postawę kontemplacji. [...] Czczyć i szanować każdego człowieka z sercem pełnym religijnego zachwyty”¹⁹.

Papieże mocno podkreślają, że świadectwo wiary jednocześnie pociąga za sobą także odwagę dla kultury życia. Odnosi się to do całych wspólnot chrześcijańskich. Szczególne zadanie to, jak wskazuje nauczanie soborowe, spoczywa na „Kościele Domowym”, a więc całej rodzinie²⁰. Ważne jest, aby tym wezwaniem i wartościami były przepojone wychowanie i nauczanie dzieci oraz młodzieży. Nie brak dziś małżeństw i rodzin, które „potrafią otworzyć się na przyjęcie dzieci opuszczonych, młodych ludzi zmagających się z trudnościami, osób niepełnosprawnych, samotnych, starców”²¹. To pełna świadectwa, prawdziwie chrześcijańska postawa, autentyczna szkoła kultury życia.

Zdaniem Jana Pawła II żaden chrześcijanin nie powinien ustawać w staraniach w walce – na wszystkich frontach – na rzecz życia, nie negując tego wszystkiego, co ludzkie doświadczenie i rozum mówią o wartości życia w porządku stworzenia, ale „przejmuje to, wywyższa i dopełnia”²². Refleksja modlitewna, która powinna trwać nieustannie (por. 1 Tes 5,17; Flp 1,3-4; Kol 4,2), w blasku encykliki Jana Pawła II niesie pomoc każdemu miłującemu życie²³. Więcej, wskazuje najlepsze i najwłaściwsze miejsce w tej walce, którą może podjąć każdy. Zwiastowanie Ewangelii życia w praktyce jest jednocześnie głoszeniem samego Jezusa Chrystusa, który jest drogą, prawdą i życiem (por. J 3,15; 8,32; 14,6)²⁴. Chcąc uczynić nas uczestnikami swego Bóstwa, z miłości przyjął naszą naturę, aby stawszy się człowiekiem, uczynić ludzi bogami w Jezusie Chrystusie (por. Ps 82,6; J 10,34)²⁵.

Zatem „postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na płaszczyźnie osobowej, rodzinnej, społecznej i międzynarodowej – na właściwej

¹⁹ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 83; por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*, nr 10, 63; Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 45; Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Città del Vaticano 2015, nr 65–75; E.M. Curtis, *Image of God*, w: *The Anchor Bible Dictionary*, t. 3, ed. D.N. Freedman, New York 1992, s. 389–391; G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 119–127; G. Colzani, *Antropologia teologica. L'uomo paradosso e mistero*, Bologna 1997, s. 65–69; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 161–162.

²⁰ Por. KK 11; KDK 92.

²¹ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 26; por. Franciszek, *Prawdziwa władza jest służbą*, Kraków 2013, s. 75–78; R. Nęcek, *Wychowanie do poszanowania seniorów*, „Społeczeństwo” 5–6(2013), s. 146–149; A.F. Dziuba, *Orędzie jesieni życia*, „Studia Teologiczne” 35(2017), s. 77–94.

²² Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 30.

²³ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Città del Vaticano 2013, nr 281–282.

²⁴ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 2, 9; Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 29; R. Tremblay, *Radicati e fondati nel Figlio. Contributi per una morale di tipo filiale*, Roma 1997, s. 148–151; F. Maceri, *Parlare di libertà con i non credenti a partire dal Figlio, che è libero e libera*, „Theologica and Historica” 11(2002), s. 283–297.

²⁵ Por. KKK 460.

skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą²⁶. To wołanie o cywilizację ludzką, której ostatecznie pragnie każdy człowiek.

2. KULTURA WIARY

Kulturę wiary można zdefiniować czy opisać na różne sposoby. *Katechizm Kościoła Katolickiego* powie syntetycznie: „Wiara jest osobowym przyłgnięciem całego człowieka do Boga, który się objawia. Obejmuje ona przyłgnięcie rozumu i woli do tego, co Bóg objawił o sobie przez swoje czyny i słowa²⁷. Wiara jest zatem szczególnie „odповідzią wyrażającą posłuszeństwo Bogu²⁸, w której człowiek realizuje w pełni swoją osobową wolność²⁹, pamiętając z radosną nadzieją i miłością: „Wiem, komu uwierzyłem” (2 Tm 1,12, por. J 14,1; 1 Kor 12,3; Mk 9,7)³⁰.

To odnosi się do wszystkich grup wiekowych: młodych, rodziców czy starszych. Świat coraz bardziej jest selektywny w ludzkim zatroskaniu o przyszłość byłych pokoleń oraz tych nadchodzących. Czy zachowają wiarę? Sam Jezus pyta: „Czy jednak Syn Człowieczy znajdzie wiarę na ziemi, gdy przyjdzie?” (Łk 18,8; por. Mt 8,10). Czy będą w stanie przekazać ją na dalsze pokolenia? Czy ta wiara da im siłę we właściwym spotkaniu wobec atrakcyjnych innowacji, a jednocześnie małości i często faktycznej kruchości wielu społecznych zdobywczy cywilizacyjnych?

Trzeba jednocześnie pamiętać, że „wiara [...] nie lęka się rozumu, ale szuka jego pomocy i pokłada w nim ufność³¹. Mogą być tutaj różne ludzkie odpowiedzi, tak indywidualne, jak i społeczne, ale jeszcze należy przyjąć i dopuścić prawdę, że Duch Święty jest ciągle z nami, ze wspólnotą Kościoła (por. J 14,16.26; 1 J 2,1; 1 Kor 12,1–11)³².

Wydaje się, że promocja kultury wiary rozpoczyna się przede wszystkim w rodzinie, w Kościele Domowym, opisanym tak pięknie z ładunkiem nadziei przez Jana Pawła II³³. Chodzi tu zwłaszcza o przekaz wobec dzieci i wnuków³⁴. Myśląc o tym, warto jednocześnie spojrzeć w swój własny życiorys i osobiste doświadczenia w tym względzie. Warto odkryć i z satysfakcją wskazać, że dzieło to podejmuje owocnie i skutecznie nadal wiele naszych rodzin, a także katolickich katechetów.

²⁶ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 98; por. A.F. Dziuba, *Cywilizacja miłości w koncepcji Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 8–57.

²⁷ KKK 176.

²⁸ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, Città del Vaticano 1998, nr 13. Por. KO 5.

²⁹ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, nr 13.

³⁰ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, Città del Vaticano 2018, nr 92; Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, Città del Vaticano 2013, nr 21.

³¹ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, nr 43.

³² Por. Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, nr 38. Franciszek, *Encyklika „Spe salvi”*, Città del Vaticano 2007, nr 47; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 11; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 141–142.

³³ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, nr 21, 140; KKK 1656–1657, 2204.

³⁴ Por. DWCH 3; Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, nr 36.

Drugim frontem tych działań jest pomoc tym, którzy są w oddaleniu od wspólnoty wiary albo właśnie odzyskali ją na nowo. To jest szczególne pole i materia nowej ewangelizacji, aby „ponownie zaprzyjaźnić się” z katolickimi prawdami wiary i życia, aby je docenić i uznać za swoje (por. 1 Kor 5,9-13), jak to zostało sformułowane przez Jana Pawła II³⁵. Prawda jest zawsze i wszędzie na czasie, choć jednocześnie domaga się ukonkretnienia, wręcz uszczegółowienia. Niestety, należy ze smutkiem przyjąć jako prawdziwą diagnozę papieża Franciszka, że „we współczesnej kulturze często występuje tendencja do przyjmowania za jedyną prawdę tej związanej z techniką”³⁶.

Opierając się na wynikach licznych badań, można stwierdzić, że jest to ważne dla każdego Młodego katolika, który wchodzi w życie, aby być coraz bardziej świadomą częścią Kościoła. „Wolność zatem nie tylko towarzyszy wierze – jest jej nieodzownym warunkiem”, jednak „nie wyraża się w dokonywaniu wyborów przeciw Bogu”³⁷. Jest to aktualne także u tych, którzy opuszczają spokój i jeszcze, ich zdaniem, tradycyjny Kościół, widoczny w innych krajach. Tak często subiektywnie go postrzegają, choć go już nie przeżywają, co niekiedy staje się niejako usprawiedliwieniem negatywnych decyzji czy wyborów³⁸. Co to jednak ostatecznie znaczy i co można tutaj uczynić?

Ciągle aktualne pozostaje pytanie, jak? Pilnie potrzebne jest zbliżenie, ale nie na siłę, byłoby to bowiem raczej niejednokrotnie może kolejnym upadkiem. Potrzebna jest świadomość naszej wiary, ponieważ nie możemy przekazywać tego, czego my sami nie rozumiemy, co nie jest naszym sensem i życiem oraz świadectwem. Potrzebne są ocena i nieustanne wybieranie. Łaska wiary otwiera „oczy serca” (Ef 1,18; por. Rz 5,5; Łk 16,15)³⁹. Powinniśmy zrozumieć, dlaczego przyszedł do nas członek rodziny, ktoś znajomy czy nawet obcy, dla którego ważne było to, by ponownie mieć dla siebie skarb wiary katolickiej. Zatem co możemy uczynić, aby zrobić swoisty wyłom, pełne pokoju otwarcie w jego tęskniącej duszy, które pozwolą na przyjęcie tego, czego pragnie i czego oczekuje?

Potrzebna jest tutaj odwaga kultury wiary. Wielu z nas jest często upartych w zbliżeniu rodzinnym lub z sąsiadami, niesiemy jednak obawy przed wykorzystaniem, krzywdzeniem się wzajemnym w różnych konfliktach czy nieporozumieniach, a nawet w zwyczajnych relacjach. Winniśmy sobie nieustannie przypominać, że jesteśmy powołani do pewnego promowania wiary w różnych miejscach i okolicznościach, na różne sposoby, jak to jest tylko możliwe, zwłaszcza życiem moralnym i świadectwem codzienności (por. 1 J 1,5-6; 2,3-6; 1 Kor 3,2)⁴⁰. W ten sposób przyczyniamy się pozytywnym wkładem do wielkiego dzieła dla dusz, które wracają do wiary i do Boga.

³⁵ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, Città del Vaticano 1993, nr 26.

³⁶ Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, nr 25.

³⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, nr 13.

³⁸ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis”*, Città del Vaticano 1992, nr 7.

³⁹ Por. Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, nr 21, 57; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, nr 125; Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 5; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, Città del Vaticano 2019, nr 132; R. Tremblay, *Voi, luce del mondo... La vita morale dei Cristiani: Dio fra gli uomini*, Bologna 2003, s. 55–64; A.M. Jerumanis, *L'uomo splendore della gloria di Dio. Estetica e morale*, Bologna 2005, s. 121–128.

⁴⁰ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, nr 89.

Ważne jest dla ludzi wiary umiejętnie wejście z kulturą wiary w te tygodnie, miesiące czy nawet lata odejścia od Kościoła, ale i z radością w te trwające w czasie powroty. Ważne jest bycie blisko i słuchanie, bez oceniania (por. Dz 7,27). To bardzo pomaga w powrotach, czasem bardzo trudnych i pełnych rozterek, do Kościoła, do rodziny ludzi wiary, nadziei i miłości, do pielgrzymującej wspólnoty Bożego Ludu Nowego Przymierza (por. Ef 5,21–6,4; Kol 3,18–21; 1 P 3,1–7)⁴¹.

Mając na względzie kulturę wiary, Jan Paweł II wskazuje i zarazem apeluje, by „ponownie odnaleźć i ukazać prawdziwe oblicze chrześcijańskiej wiary, która nie jest jedynie zbiorem tez wymagających przyjęcia i zatwierdzenia przez rozum. Jest natomiast poznaniem Chrystusa w wewnętrznym doświadczeniu, żywą pamięcią o Jego przykazaniach, prawdą, którą trzeba żyć (por. Mk 1,11; 9,7; Mt 11,27–30). Słowo, które stało się ciałem (por. J 1,14; 4,2; Rz 7,5), zresztą jest prawdziwie przyjęte dopiero wówczas, gdy wyraża się w czynach i urzeczywistnia w praktyce. Wiara to decyzja, która angażuje całą egzystencję. Jest spotkaniem, dialogiem, komunią miłości i życia między wierzącym a Jezusem Chrystusem: Drogą, Prawdą i Życiem (por. J 14,6). Prowadzi ona do aktu zaufania i zawierzenia Chrystusowi i pozwala nam żyć tak, jak On żył (por. Ga 2,20), to znaczy miłując ponad wszystko Boga i braci”⁴². Przez wiarę (por. Rz 1,16) Chrystus staje się w jakiś sposób podmiotem wszystkich życiowych działań chrześcijanina, wspieranych nieustannie mocą danego już w chrzcie świętym Ducha Świętego (por. Rz 8,2.10–11; Flp 1,21; Kol 3,3)⁴³.

3. KULTURA SOLIDARNOŚCI

Powinniśmy także budować kulturę solidarności. Solidarność to słowo często słyszane, ale rozumiane chyba zbyt mało, zbyt powierzchownie. Czasem wręcz spłowiałe i wytarte w swym przesłaniu. Tymczasem już Sobór Watykański II jasno stwierdza: „Niech dla wszystkich będzie rzeczą świętą zaliczanie solidarności społecznej do głównych obowiązków dzisiejszego człowieka oraz przestrzeganie jej. Im bardziej bowiem jednoczy się świat, tym wyraźniej zadania ludzi przekraczają ramy partykularnych grup i powoli rozciągają się na cały świat”⁴⁴. Jan Paweł II przypomniał, iż nauka i nauczanie Kościoła w tej kwestii mają długą historię, począwszy od papieża Leona XIII i jego encykliki *Rerum novarum* (15.05.1891 r.)⁴⁵.

⁴¹ Por. KK 39–40; Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, nr 13.

⁴² Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, nr 88; por. Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, Città del Vaticano 2007, nr 26, 49; Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 1; Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, nr 99–100; Franciszek, *Adhortacja „Gaudete et exsultate”*, nr 135; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 19–21.

⁴³ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, nr 45; R. Tremblay, *L’„innalzamento” del Figlio, fulcro della vita morale*, Roma 201, s. 59–63; F.X. Durrwell, *Lo Spirito Santo alla luce dei mistero pasquale*, Roam 1985, s. 132–137.

⁴⁴ KDK 30. „Wśród znaków naszych czasów na szczególne podkreślenie zasługuje owo nieodwracalnie wzrastające poczucie solidarności wszystkich narodów” (DA 14); por. A. Baumgartner, *O solidarne społeczeństwo. Dokument społeczny Kościoła w Niemczech*, „Społeczeństwo” 8/2(1998), s. 307–316.

⁴⁵ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, nr 10; Leon XII, *Encyklika „Rerum novarum”*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, t. 1, Rzym–Lublin 1996, s. 63–104.

Nauczanie kościelne przypomina, że „solidarność w sposób szczególny uwydatnia społeczną naturę właściwą osobie ludzkiej, równość wszystkich w godności i prawach, wspólną drogę ludzi i narodów do coraz bardziej przekonującej jedności”⁴⁶. Jak przypomina Jan Paweł II, kultura solidarności jawi się w praktyce „jako mocna i trwała wola angażowania się na rzecz dobra wspólnego, czyli dobra wszystkich i każdego, wszyscy bowiem jesteśmy naprawdę odpowiedzialni za wszystkich”⁴⁷. Wolność dana w Chrystusie (por. Ga 5,1; J 8,36; Mt 11,29) pobudza – w prawdzie – do podjęcia posługi dla wszystkich⁴⁸. Jednak pełną wolność daje dopiero wiara w Chrystusa (por. Rz 8,2; 6,15; 2 Kor 3,17; Ga 4,7)⁴⁹.

Solidarność jest bardzo ważna, jak nigdy, w kategoriach klasy społecznej. Dotąd była często postrzegana jako nierozdzielna, bezlitośnie indywidualistyczna i koncentrująca się na sobie samej. To temat objawiający się w reklamach, w czasopiśmie, w Internecie. To jest to, przeciwko czemu winniśmy protestować, co winniśmy zwalczać i krytykować. Katolik w praktyce kultury solidarności troszczy się nie tylko o własne interesy, ale i o dobro wspólne, przed wszystkim o sprawy biednych, słabych i ubogich⁵⁰. Sam Chrystus powiedział: „Albowiem zawsze ubogich macie u siebie” (Mt 26,11; Pwt 15,11). Niestety słaba ludzka wola w praktyce „często zaniedbuje obowiązki solidarności”⁵¹.

Taka postawa powinna być czymś naturalnym dla każdego chrześcijanina. Od dawnych czasów misja jest służbą „naszym Panom Chorym”, jak to określa przesłanie zakonu maltańskiego⁵². Oni są przecież także naszymi braćmi, zwłaszcza biedni i chorzy. Jeśli dla nich brak środków wsparcia, to także i my cierpimy. Poza tym winniśmy czuć się solidarni i działać w sposób solidarny wraz z nienarodzonymi, ze skrzywdzonymi, z tymi, których odrzuca społeczeństwo, którzy znajdują się w grupie, w której najbardziej zagrożone jest ich prawo do życia od naturalnego poczęcia do naturalnej śmierci. Oni też „mają prawo do uczestnictwa na gruncie równości i solidarności w korzystaniu z dóbr, które są przeznaczone dla wszystkich ludzi”⁵³.

⁴⁶ KNSK, nr 192; por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, nr 41.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Città del Vaticano 1987, nr 38; por. Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Città del Vaticano 1967, nr 3.

⁴⁸ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu „Liberatis conscientia”*, Città del Vaticano 1987, nr 24; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 72; R. Tremblay, *L’„innalzamento” del Figlio, fulcro della vita morale*, s. 19–35; E. Bosetti, *Il Figlio e i figli di Dio. Etica filiale del Nuovo Testamento*, „Rivista di teologia morale” 36(2004), s. 227–231.

⁴⁹ Por. Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, nr 41; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, nr 162; Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, nr 45; R. Tremblay, *Cristo e la morale in alcuni documenti del magistero*, Roma 1996, s. 180–185; A. Vanhoye, *Lettera ai Galati*, Milano 2000, s. 105–114; H. Schliert, *La Lettera ai Romani*, Brescia 1982, s. 301–339.

⁵⁰ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 27; Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, nr 47; G. Sokołowski, *Zasady „ekonomii ubogich” papieża Franciszka*, w: *Wartości w biznesie*, red. P. Mrzygłód, G. Sokołowski, Wrocław 2014, s. 161–176.

⁵¹ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 19.

⁵² Por. D. de la Rochefoucauld-Monabel, *Obsequium Pauperum: le Opere dell’Ordine*, w: *Il servizio al prossimo come testimonianza di fede*, ed. J. Laffitte, Roma 2017, s. 253–259.

⁵³ Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, nr 21.

Każdy etap ludzkiego życia ma prawo oczekiwać solidarności od innych, którzy także pielgrzymują na ziemi.

Dziś kultura solidarności, jak podkreśla Jan Paweł II, „powinna mieć charakter posługi miłości, która wyraża się przez świadectwo osobiste, różne formy wolontariatu, działalności społecznej i zaangażowania politycznego. Jest to potrzeba szczególnie nagląca w chwili obecnej, gdy «kultura śmierci» tak agresywnie atakuje «kulturę życia» i często wydaje się nad nią przeważać”⁵⁴. Ostatecznie jednak Chrystus wskazuje: „Na świecie doznacie ucisku, ale miejcie odwagę: Jam zwyciężył świat” (J 16,33; por. 1 J 2,14; J 14,27)⁵⁵.

Solidarność pomaga w budowaniu wspólnotowego życia i rozwoju społecznego, jednak jeśli ma on być pełny, „winien urzeczywistnić się w ramach solidarności i wolności, bez poświęcenia pod jakimkolwiek pozorem jednej czy drugiej”⁵⁶. Przecież kultura solidarności „wiąże się z wolnym i solidarnym przyjęciem odpowiedzialności ze strony wszystkich”⁵⁷.

Jednak „nieodzownym warunkiem powszechnej solidarności jest autonomia i swobodne dysponowanie sobą [...]. Równocześnie wymaga ona gotowości do ponoszenia ofiar koniecznych dla dobra światowej wspólnoty”⁵⁸. Chrystus zachęca: „Jeden drugiego brzemiona noście i tak wypełnicie prawo Chrystusowe” (Ga 6,2; por. 1 Kor 10,12; Rz 8,2; J 13,34)⁵⁹. Franciszek wskazuje: „My chrześcijanie podkreślamy potrzebę uznania drugiego człowieka, leczenia ran, budowania mostów, zacieśniania relacji i pomagania, by «jeden drugiego nosił brzemiona» (por. Ga 6,2)”⁶⁰.

Budując kulturę solidarności, buduje się także kulturę wiary. Ona wzmacnia naszą wiarę i zaprasza innych do wiary. Jest autentycznym znakiem chrześcijanina i jego życia. W tym darze świadectwa wielu pomaga innym przybliżyć się do Kościoła, stając się często porywającym przykładem podjęcia drogi chrześcijańskiej wiary i życia (por. Dz 2,37-41; por. Flp 2,15; Dz 8,25; 28,23).

Przed wszystkim młodzi są szczególnie zainspirowani autentycznym działaniem Kościoła na rzecz biednych i ubogich, ludzi z marginesu i odrzuconych. Jan Paweł II zauważał, że właśnie do tego „pobudza solidarność i miłość preferencyjną ubogich [...] godność osoby ludzkiej, która jest niezniszczalnym obrazem Boga Stwórcy,

⁵⁴ Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, nr 87.

⁵⁵ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 121; Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, nr 50; Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, nr 38; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, nr 158; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 194–195.

⁵⁶ Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, nr 33.

⁵⁷ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 11.

⁵⁸ Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, nr 45.

⁵⁹ Por. KK 42; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 73; Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, nr 45; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*, nr 27; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, nr 99; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, nr 215; F.X. Durrwell, *Il Padre. Dio nel suo mistero*, Roma 1998, s. 198–203; R. Tremblay, *Voi, luce del mondo... La vita morale dei Cristiani: Dio fra gli uomini*, s. 65–72; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 192–193.

⁶⁰ Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, nr 67.

identycznym w każdym z nas”⁶¹. Zatem „opcja na rzecz ubogich powinna prowadzić nas do przyjaźni z nimi”⁶².

Jak wskazuje papież Benedykt XVI w encyklice *Deus caritas est*, to jest właśnie sercem kodeksu wspólnotowego życia chrześcijańskiego. „Instytucje państwowe i organizacje humanitarne wspierają inicjatywy, których celem jest owa solidarność, zwłaszcza przez dotacje lub ulgi podatkowe, albo też uruchamiając duże fundusze. W ten sposób solidarność wyrażana przez społeczeństwo obywatelskie znacząco przewyższa tę, którą okazują jednostki”⁶³. Spotkana wspólnotowo niewielka solidarność staje się wielką mocą.

Nikt z nas nie robi wszystkiemu i nie zaradzi wszystkiemu. Ale każdy z nas może zdecydowanie więcej zrobić wobec innych dla kultury życia, dla kultury wiary i dla kultury solidarności, angażując się w te trzy wielkie płaszczyzny ziemskiego pielgrzymowania. One potrzebują autentycznej reprezentacji, choćby małego wkładu, wobec groźnie poszerzającej się sekularyzacji społeczeństwa. Wymowne jest, że po tym wszystkim, po „wy dajcie im jeść”, wziął niewiele chleba i mało ryb, aby uczynić cud, znak solidarności (por. J 6,1-15; Mt 14,14-21; Łk 9,10-17)⁶⁴.

Benedykt XVI wskazując na kulturę solidarności, pisał: „Praktyka miłości wobec wdów i sierot, wobec więźniów, chorych i wszystkich potrzebujących należy do istoty Kościoła w równej mierze, jak posługa Sakramentów i głoszenie Ewangelii. Kościół nie może zaniedbać posługi miłości, tak jak nie może zaniedbać Sakramentów i Słowa”⁶⁵. Najstarsza historia pokazuje, że tego świadomy był Kościół od początków swego istnienia (por. Dz 6,1-7)⁶⁶. Co więcej, prawda ta była jego codzienną żywą rzeczywistością.

4. KULTURA BRATERSTWA

Charakter relacyjny kultury wymaga uznania równości kultur. Nie ma kultur wyższych czy niższych. Nie może to jednak oznaczać relatywizmu kulturowego, który mógłby prowadzić w konsekwencji do relatywizmu moralnego. „Wobec wymogów moralnych wszyscy jesteśmy absolutnie równi”⁶⁷. Zatem nie wszystko jest wartościowe, co przynosi tolerancję równości. Niemniej poprzez inkulturację spełniają się wielkie dzieła międzyludzkie. To dotyka rzeczywistości metakulturowych czy

⁶¹ Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, nr 47.

⁶² V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów, *Dokument z Aparecidy*, Gąbin 2014, nr 398.

⁶³ Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, nr 30; por. J. Węgrzecki, *W obronie rozumu politycznego. Myśl Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, Warszawa 2019, s. 31–37.

⁶⁴ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, nr 173.

⁶⁵ Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, nr 22.

⁶⁶ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, nr 21.

⁶⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, nr 96; por. G. Abba, *Le virtù per la felicità*, Roma 2018, s. 672–680.

ponadkulturowych⁶⁸. Przecież bardzo często spotkania między kulturami przynoszą przemiany i ubogacenie wszystkim podmiotom w tym uczestniczącym⁶⁹.

Papież Franciszek podkreśla, że tematyka braterstwa i przyjaźni społecznej jest dla niego szczególnie zobowiązująca⁷⁰. Zauważa jednocześnie: „w «modernizmie» starano się budować powszechne braterstwo między ludźmi, przyjmując za podstawę ich równość. Stopniowo jednak zrozumieliśmy, że wspomniane braterstwo, pozbawione odniesienia do wspólnego Ojca jako swego ostatecznego fundamentu, nie potrafi się ostać. Trzeba powrócić do prawdziwego źródła. Od samego początku historia wiary była historią braterstwa, choć nie pozbawioną konfliktów”⁷¹.

Przykład sceny z Samarytaninem pokazuje obrazowo, jak rodzi się, kształtuje i dojrzewa braterstwo (por. Łk 10,25-37)⁷². Wymiana kulturowa otwiera oczy, ramiona i pozwala leczyć słabości i zranienia. Dlatego orędzie Ewangelii także szuka swego rozpoznania w kategoriach kultury. Jest ono wówczas często bardziej zrozumiałe i przystające do realizmu ziemskiego pielgrzymowania. Tworzy się swoisty most międzykulturowy; przecież uczniowie z Emaus poznali Jezusa po łamaniu chleba (por. Łk 24,16.30-31; Mt 28,17). Po tym znaku paschalnym. To właśnie wówczas powstała między nimi szczególna komunია międzyosobowa, otwierając nawet oczy, a zwłaszcza serca⁷³.

Pragnienie pokoju jest jednym z fenomenów braterstwa kultury. To także wołanie Maryjne z Nazaretu: „aby nasze kroki zwrócić na drogę pokoju” (Łk 1,79; por. Iz 9,1; J 8,12)⁷⁴. Zapewne dlatego Sobór Watykański II ze szczególną mocą podkreśla: „Niewzruszona wola poszanowania innych ludzi i narodów oraz ich godności, jak również wytrwałe praktykowanie braterstwa są absolutnie niezbędne do budowania pokoju”⁷⁵.

To oczekiwanie kultury braterstwa odnosi się do całego stworzenia. Podczas długiej drogi do wolności przez pustynię Naród Wybrany Starego Przymierza niósł ze sobą „namiot spotkania” (por. Iz 54,2), w którym Mojżesz rozmawiał z Jahwe,

⁶⁸ Por. L.T. Stanislaus, M. Ueffing, *Interculturalidad. En la vida y en la misión*, Estella 2017, s. 586.

⁶⁹ Por. L.T. Stanislaus, M. Ueffing, *Interculturalidad. En la vida y en la misión*, s. 23.

⁷⁰ Por. M. Toso, *Nowy świat. Encyklika poświęcona braterstwu i przyjaźni społecznej*, „Społeczeństwo” 31:2021, nr 1, s. 107–132.

⁷¹ Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, nr 54; por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 19.

⁷² Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, Città del Vaticano 2020, nr 2, 56, 80–83; Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, nr 15; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 98; H.Y. Arendt, *Korzenie totalitaryzmów*, Warszawa 2021, s. 365–368; A. Sosa, *L'incontro come dimensione delle culture e via della pace*, „La Civiltà Cattolica” 173(2022), t. 2, nr 123(4128), s. 535; L. Ramarosan, „Le bon samaritain”, *ne chercher qu'a aimer (Lc 10, 29–37)*, „Biblica” 56(1975), s. 532–535; R. Tremblay, *La figura del buon samaritano porta d'entrata nell'enciclica di Benedetto XVI Deus caritas est*, „Studia moralia” 44(2006), s. 393–409; O. Bazzichi, *Dall'economia civile francescana all'economia capitalistica moderna. Una via all'umano e al civile dell'economia*, Temi Del Nostro Tempo 2015, s. 201–207; M.J. Thiel, X. Thévenot, *Pratiquer l'analyse éthique. Étudier un cas. Examiner un texte*, Paris 1999, s. 386–393.

⁷³ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, nr 291–296; KK 17; X. Thévenot, *Compter sur Dieu. Études en théologie morale*, Paris 1992, s. 8–25; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 70–72.

⁷⁴ Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete te exsultate”*, nr 121.

⁷⁵ KDK 78.

radząc się także zwłaszcza na drodze ku budowaniu braterstwa (por. Wj 33,7-11; Lb 11,16; Kpł 1,1)⁷⁶. Ten dialog tworzył trudne, czasem wręcz dramatyczne braterstwo drogi. Pokazało to, że jednak „rozum sam z siebie [...] nie jest zdolny ustanowić braterstwa”⁷⁷.

Pokój wymaga wspólnej drogi, zwłaszcza drogi przebaczenia, ku braterskiemu spotkaniu. To ten sam kierunek, który sprzyja dialogowi, indywidualnemu oraz wspólnotowemu. Spotkanie międzykulturowe jest możliwe między wieloma osobami, nie tylko o różnych kulturach, ale także o różnych indywidualnych charakterach i zdolnościach. Zakłada to dzielenie się osobową odpowiedzialnością w procesach światowych oraz regionalnych, a więc ostatecznie spotkanie międzykulturowe.

Zaangażowanie międzykulturowe jest ważnym czynnikiem ku zdolnościom dialogowym, a to ułatwia postęp i rozwój cywilizacyjny ludzkości, rozumiejąc poprawnie m.in. kwestie własności. Jednak dialog winien być jednocześnie międzykulturowy i wewnątrz-kulturowy, mimo wielorakich trudności i oporów. Chodzi o to, aby „przede wszystkim współpracować i razem walczyć o dobro”⁷⁸, tworzyć je i doświadczać radości wspólnotowej z jego osiągnięcia.

Dialog międzykulturowy realizowany jest, zwłaszcza w płaszczyźnie politycznej, z wykorzystaniem różnych środków. Jednak „aby umożliwić rozwój światowej wspólnoty, zdolnej do realizowania braterstwa w oparciu o ludy i narody żyjące w przyjaźni społecznej, potrzebna jest lepsza polityka, służąca prawdziwemu dobru wspólnemu”⁷⁹. Niestety współcześnie wiodącymi ideami są polityka połączona z przemocą, wojna zbrojna, a nawet terror⁸⁰. Można odnieść wrażenie, że nieskończoność wojny w bogactwie jej form jakby wypełnia współczesną kulturę i politykę. Jest to wręcz odrzucenie poprawnej wizji polityki, która prowadzi w kierunku przeciwnym, a jej upragnioną metą byłby pokój⁸¹, ale Chrystusowy (por. J 14,27; Łk 10,5)⁸². W przekazie biblijnym pokój oznacza także integralność ciała, a ponadto również doskonałe szczęście i wyzwolenie, przeniesione ostatecznie przez Mesjasza. Tego wszystkiego faktycznie udziela Jezus z Nazaretu.

Jednak mimo różnych konfliktów nieustannie mają miejsce spotkania międzykulturowe. Zresztą same procesy polityczne międzykulturowe i wewnątrz-kulturowe

⁷⁶ Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 61.

⁷⁷ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 19; por. R. Pezzimenti, *Fraternità: il perché di una eclissi*, w: *Il principio dimenticato. La fraternità nella riflessione politologia contemporanea*, ed. A.M. Baggio, Roma 2007, s. 57–77.

⁷⁸ Franciszek, *Adhortacja apostolska „Querida Amazonia”*, Città del Vaticano 2020, nr 108; por. R. Beghini, *Riprensare il bene comune: il comune: il contributo di papa Francesco*, „Studia Patavina” 66(2019), s. 1–2; A. Zwoliński, *Etyka bogacenia*, Kraków 2002, s. 184–189.

⁷⁹ Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, 154; por. M. Toso, *Il Vangelo di gioia. Implocazioni pastorali, pedagogiche e progettuali per l’impegno sociale e politico dei cattolici*, Roma 2014, s. 30, 36.

⁸⁰ Por. Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na modlitwie w intencji pojednania narodo-wego*, Villavicencio, 8.09.2017 r., „L’Osservatore Romano” 38(2017), nr 10, s. 27–29; H.Y. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 2021, s. 332–368.

⁸¹ Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 255–263; Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, nr 14.

⁸² Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi”*, nr 50; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 88, 121.

bardzo często także znaczone są konfliktami. Droga ku sprawiedliwości, pokojowi, solidarności i braterstwu poprzez spotkania międzykulturowe jest bardzo kompleksowym procesem pojednania między różnymi ludźmi, znaczone przebaczeniem, to dopiero daje gwarancję stabilności pokoju⁸³. Także „uczciwość i odpowiedzialność [...], logika daru jako wyrazu braterstwa mogą i powinny znaleźć miejsce w obrębie normalnej działalności”⁸⁴.

Pojednanie prowadzi do sprawiedliwości społecznej, która niesie w sobie szanse odbudowania harmonijnych relacji braterskich z ludźmi oraz harmonii z naturą i całym środowiskiem, w którym spełnia się kultura braterstwa (por. Rdz 2,4; Mt 26,52)⁸⁵. Prawdziwy pokój jest pojednaniem wszystkiego w Chrystusie (por. Kol 1,20; 2 Kor 5,18; Rz 5,10)⁸⁶. Jezus z Nazaretu, Książę Pokoju (por. Iz 9,5) jest bowiem ostatecznym celem każdego braterskiego spotkania międzykulturowego. „Komunia braterstwa ponad wszelkimi podziałami rodzi się dzięki zwołaniu przez słowo Boga-Miłości”⁸⁷. Przecież Bóg „stworzył wszystkich ludzi równymi w prawach, obowiązkach i godności, powołał ich, aby żyli razem jako bracia i siostry”⁸⁸.

Kultura pozostaje ciągle szczególnie miejscem, wyrazem i nośnikiem realizmu antropologicznego człowieka, tak filozoficznego, jak i teologicznego, tak indywidualnego, jak i społecznego czy wręcz komunijnego. Jej relacyjny charakter zwrótny spełnia się w dynamice ukierunkowań, które stają się jej egzystencjalnymi czynnikami ludzkiego pielgrzymowania. To szczególnie życie, wiara, solidarność i braterstwo, jak pokazują zwłaszcza św. Jan Paweł II, Benedykt XVI i Franciszek. W realizmie kultury nie można ich rozdzielać, także ku jej bardziej pełnemu i głębszemu zrozumieniu oraz trwaniu. Te cztery wektory wydają się najistotniejsze, choć nie wyczerpują pełni antropologicznego oglądu kultury. Wydaje się jednak, że w nich można zsumować istotne przejawy i znamiona namysłu indywidualnego oraz społecznego, a także działalności ludzkiej nad kulturą, z kultury i dla kultury.

Wydaje się, że eklezyjalnym, a jednocześnie podsumowującym spojrzeniem wobec podjętej problematyki mogą być słowa Pawła VI: „Kościół [...] może ewangelizować świat za pomocą swego postępowania i obyczaju, to jest przez świadectwo potwier-

---

⁸³ Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 236–245; A. Sosa, *L'incontro come dimensione delle culture e via della pace*, s. 537.

⁸⁴ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 36; por. R. Beghini, „Fratelli tutti” – wyzwanie dla nauki społecznej Kościoła, „Społeczeństwo” 31/1(2021), s. 138–140.

⁸⁵ Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 270, 287; V.C. Bigi, *Cantico delle creature di Francesco d'Assisi*, Assisi 2008; X. Thévenot, *Morale fondamentale*, s. 116–117; G. Costa, P. Foglizzo, *L'ecologia integrale*, „Aggiornamenti Sociali” 8–9(2015), s. 541–548.

⁸⁶ Por. Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, nr 98; Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 48, 53; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, nr 229; M. Hengel, *Il Figlio di Dio. L'origine della cristologia e la storia della religione giudeo-ellenistica*, Brescia 1984, s. 121–124; M.J. Thiel, X. Thévenot, *Pratiquer l'analyse éthique. Étudier un cas. Examiner un texte*, s. 386–393; D.S. Whitney, *Spiritual Disciplines for the Christian life*, Colorado Springs 1991, s. 241.

⁸⁷ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 34; por. F. Korner, *Fratellanza umana. Un riflessione sul Documento di Abu Dabi*, „Civiltà Cattolica” 2(2019), s. 313–327.

⁸⁸ *Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia*, Abu Zabi, 4.02.2019, „L'Osservatore Romano” 4–5.02.2019, s. 6 (wydanie codzienne); por. J. Węgrzecki, *W obronie rozumu politycznego. Myśl Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, Warszawa 2019, s. 31–37.

dzone zżyciem; ono jasno uwidacznia jedno: wierność Panu Jezusowi, ubóstwo, wstrzemięźliwość, wolność od jakiegokolwiek ziemskiej władzy w świecie, a wreszcie świętość”⁸⁹.

ANTROPOLOGICZNE WEKTORY KULTURY

STRESZCZENIE

Szeroko dostrzegana dynamika kultury niesie w sobie bogactwo odniesień i relacji zwrotnych. Jest to wielość sfer spełniania się człowieka w różnorodności jego przejawów, tak indywidualnych, jak i społecznych. Przyjmując te wielorakie antropologiczne wektory, niniejszy tekst odnosi się do czterech szczególnie znaczących: kultury życia, kultury wiary, kultury solidarności i kultury braterstwa. Potrzebę zwracania na nie szczególnej uwagi podkreślają ostatni papieże i dlatego ich nauczanie stanowi podstawową bazę źródłową dla przeprowadzonych analiz badawczych. Wpisanie tych wektorów w refleksję różnych dyscyplin nad człowiekiem jest gwarancją odpowiedzialnych, zgodnych z podstawowymi nurtami antropologii badań naukowych. Więcej, daje to także wiele praktycznych pomocy i rozstrzygnięć w codziennym postępowaniu i wyborach moralnych, które niestety we współczesnej kulturze są zdecydowanie w defensywie.

ANTHROPOLOGICAL VECTORS OF CULTURE

SUMMARY

The widely perceived dynamics of culture carry a diversity of references and reciprocal relationships. It is the multiplicity of areas of human fulfillment in the diversity of its manifestations, both individual and social. By adopting these multiple anthropological vectors, this text refers to four particularly significant ones: the culture of life, the culture of faith, the culture of solidarity and the culture of brotherhood. The need to pay close attention to these topics is emphasized by the last popes, and therefore their teaching provides the primary source for the research analyses. The incorporation of these vectors in the reflection of various scientific disciplines which focus on human being, is a guarantee of responsible scientific research – in accord with the basic currents of anthropology. Even the more, it also gives a lot of practical help and solutions in everyday conduct and moral choices, which unfortunately in modern culture are definitely on the defensive.

---

⁸⁹ Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*, Città del Vaticano 1975, nr 41; por. Benedykt XVI, *Musimy szukać nowych sposobów skutecznego głoszenia ewangelii. Przemówienie do uczestników I Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji*, 30.05.2011, „L'Osservatore Romano” 32/7(2011), s. 39–40.

ANTHROPOLOGISCHE VEKTOREN DER KULTUR

ZUSAMMENFASSUNG

Die weithin wahrgenommene Dynamik der Kultur birgt eine Fülle von Bezügen und Rückkopplungen. Sie ist eine Vielzahl von Sphären menschlicher Entfaltung in der Vielfalt ihrer individuellen und sozialen Erscheinungsformen. Der vorliegende Text nimmt diese vielfältigen anthropologischen Vektoren auf und bezieht sich auf vier besonders wichtige: die Kultur des Lebens, die Kultur des Glaubens, die Kultur der Solidarität und die Kultur der Brüderlichkeit. Die Notwendigkeit, diesen Vektoren besondere Aufmerksamkeit zu schenken, wurde von den Päpsten der letzten Zeit unterstrichen, und aus diesem Grund bildet ihre Lehre die grundlegende Quellenbasis für die durchgeführten Forschungsanalysen. Die Einbeziehung dieser Vektoren in die Überlegungen der verschiedenen Disziplinen über den Menschen ist eine Garantie für eine verantwortungsvolle Forschung, die mit den Grundströmungen der Anthropologie übereinstimmt. Darüber hinaus bietet sie viele praktische Hilfen und Lösungsansätze für das alltägliche Verhalten und die moralischen Entscheidungen, die in der heutigen Kultur leider eindeutig in die Defensive geraten sind.

BIBLIOGRAFIA:

- V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów, *Dokument z Aparecidy*, Gąbin 2014.
- Abba G., *Le virtù per la felicità*, Roma 2018.
- Arendt H.Y., *Korzenie totalitaryzmów*, Warszawa 2021.
- Baumgartner A., *O solidarne społeczeństwo. Dokument społeczny Kościoła w Niemczech*, „Społeczeństwo” 8/2(1998), s. 307–316.
- Bazzichi O., *Dall'economia civile francescana all'economia capitalistica moderna. Una via all'umano e al civile dell'economia*, Temi Del Nostro Tempo 2015.
- Beghini R., „Fratelli tutti” – wyzwanie dla nauki społecznej Kościoła, „Społeczeństwo” 31/1(2021), s. 138–140.
- Beghini R., *Riprensare il bene comune: il comune: il contributo di papa Francesco*, „Studia Patavina” 66(2019), s. 1–2.
- Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Città del Vaticano 2009.
- Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, Città del Vaticano 2005.
- Benedykt XVI, *Musimy szukać nowych sposobów skutecznego głoszenia ewangelii. Przemówienie do uczestników I Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji*, 30.05.2011, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 32(2011), nr 7, s. 39–40.
- Big V.C., *Cantico delle creature di Francesco d'Assisi*, Assisi 2008.
- Bosetti E., *Il Figlio e i figli di Dio. Etica filiale del Nuovo Testamento*, „Rivista di teologia morale” 36(2004), s. 227–231.
- Colzani G., *Antropologia teologica, L'uomo paradosso e mistero*, Bologna 1997.
- Costa G., Foglizzo P., *L'ecologia integrale*, „Aggiornamenti Sociali” 8–9(2015), s. 541–548.
- Coste R., *Miłość, która zmienia świat. Teologia miłości*, Rzym–Lublin 1992.

- Curtis E.M., *Image of God*, w: *The Anchor Bible Dictionary*, t. 3, ed. D.N. Freedman, New York 1992, s. 389–391.
- Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia, Abu Zabi, 4.02.2019, „L'Osservatore Romano” 4–5.02.2019, s. 6 (wydanie codzienne).
- Durrwell F.X., *Il Padre. Dio nel suo mistero*, Roma 1998.
- Durrwell F.X., *Lo Spirito Santo alla luce dei mistero pasquale*, Roma 1985.
- Dziuba A.F., *Cywilizacja miłości w koncepcji Jana Pawła II*, Londyn 2005.
- Dziuba A.F., *Kultura życia wobec kultury śmierci*, „Collectanea Theologica” 84/2(2014), s. 95–102.
- Dziuba A.F., *Orędzie jesieni życia*, „Studia Teologiczne” 35(2017), s. 77–94.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*, Città del Vaticano 2016.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”*, Città del Vaticano 2019.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Città del Vaticano 2013.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, Città del Vaticano 2018.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Querida Amazonia”*, Città del Vaticano 2020.
- Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, Città del Vaticano 2020.
- Franciszek, *Encyklika „Laudato si’”*, Città del Vaticano 2015.
- Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”*, Città del Vaticano 2013.
- Franciszek, *Encyklika „Spe salvi”*, Città del Vaticano 2007.
- Franciszek, *Prawdziwa władza jest służbą*, Kraków 2013.
- Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na modlitwie w intencji pojednania narodowego*, Villavicencio, 8.09.2017, „L'Osservatore Romano” wyd. pol., 38(2017), nr 10, s. 27–29.
- Hengel M., *Il Figlio di Dio. L'origine della cristologia e la storia della religione giudeo-ellenistica*, Brescia 1984.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”*, Città del Vaticano 1988.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Città del Vaticano 1982.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis”*, Città del Vaticano 1992.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Città del Vaticano 1991.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, Città del Vaticano 1995.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, Città del Vaticano 1998.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Città del Vaticano 1979.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Città del Vaticano 1987.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, Città del Vaticano 1993.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Novo millennio ineunte”*, Città del Vaticano 2000.
- Jan Paweł II, *List do Młodych „Parati semper”*, Città del Vaticano 1985.
- Jan Paweł II, *List do Rodzin „Gratissimum sanae”*, Città del Vaticano 1994.
- Jerumanis A.M., *L'uomo splendore della gloria di Dio. Estetica e morale*, Bologna 2005.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu „Libertatis conscientia”*, Città del Vaticano 1987.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku do rodzącego się życia ludzkiego i godności jego przekazywania „Donum vitae”*, Città del Vaticano 1987.
- Korner K., *Fratellanza umana. Un riflessione sul Documento di Abu Dabi*, „Civiltà Cattolica” 2(2019), s. 313–327.
- Leon XII, *Encyklika „Rerum novarum”*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, t. 1, Rzym–Lublin 1996, s. 63–104.

- Maceri F., *Parlare di libertà con i non credenti a partire dal Figlio, che è libero e libera*, „Theologica and Historica” 11(2002), s. 283–297.
- Nęcek R., *Wychowanie do poszanowania seniorów*, „Społeczeństwo” 5–6(2013), s. 146–149.
- Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*, Città del Vaticano 1975.
- Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Città del Vaticano 1967.
- Pezzimenti R., *Fraternità: il perchè di una eclissi*, w: *Il principio dimenticato. La fraternità nella riflessione politologia contemporanea*, ed. A.M. Baggio, Roma 2007, s. 57–77.
- Rad G. von, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986.
- Ramaroson L., „*Le bon samaritain*”, *ne chercher qu’a aimer (Lc 10,29-37)*, „Biblica” 56(1975), s. 532–535.
- Roche foucauld-Monabel D. de la, *Obsequium Pauperum: le Opere dell’Ordine*, w: *Il servizio al prossimo come testimonianza di fede*, ed. J. Laffitte, Roma 2017, s. 253–259.
- Schliert H., *La Lettera ai Romani*, Brescia 1982.
- Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, w: *Sobór Watykański, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, w: *Sobór Watykański, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum”*, w: *Sobór Watykański, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: *Sobór Watykański, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: *Sobór Watykański, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Sokołowski G., *Zasady „ekonomii ubogich” papieża Franciszka*, w: *Wartości w biznesie*, red. P. Mrzygłód, G. Sokołowski, Wrocław 2014, s. 161–176.
- Sosa A., *L’incontro come dimensione delle culture e via della pace*, „La Civiltà Cattolica” 173(2022), t. 2, nr 123(4128), s. 530–538.
- Stanislaus L.T., Ueffing M., *Interculturalidad. En la vida y en la misión*, Estella 2017.
- Surmiak W., *Teologia czułości papieża Franciszka i jej dwudziestowieczne filozoficzno-teologiczne antecedensy*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 15(2020), s. 79–98.
- Thévenot X., *Compter sur Dieu. Études en théologie morale*, Paris 1992.
- Thévenot X., *Morale fondamentale, Notes de cours*, Paris 2007.
- Thiel M.J., Thévenot X., *Pratiquer l’analyse éthique. Étudier un cas. Examiner un texte*, Paris 1999.
- Toso M., *Il Vangelo di gioia. Implocazioni pastorali, pedagogiche e progettuali per l’impegno sociale e politico dei cattolici*, Roma 2014.
- Toso M., *Nowy świat. Encyklika poświęcona braterstwu i przyjaźni społecznej*, „Społeczeństwo” 31/1(2021), s. 107–132.
- Tremblay R., *Cristo e la morale in alcuni documenti del magistero*, Roma 1996.
- Tremblay R., *La figura del buon samaritano porta d’entrata nell’enciclica di Benedetto XVI „Deus caritas est”*, „Studia moralia” 44(2006), s. 393–409.
- Tremblay R., *L’„innalzamento” del Figlio, fulcro della vita morale*, Roma 2001.
- Tremblay R., *Radicati e fondati nel Figlio. Contributi per una morale di tipo filiale*, Roma 1997.
- Tremblay R., *Voi, luce del mondo... La vita morale dei Cristiani: Dio fra gli uomini*, Bologna 2003.
- Vanhoye A., *Lettera ai Galati*, Milano 2000.

- Warchoł P., *Milosierdzie w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 15(2020), s. 93–111.
- Węgrzecki J., *W obronie rozumu politycznego. Myśl Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, Warszawa 2019.
- Whitney D.S., *Spiritual Disciplines for the Christian life*, Colorado Springs 1991.
- Zwoliński A., *Etyka bogacenia*, Kraków 2002.